

گونه های شاخص جانوری در منطقه دماوند و پارک ملی لار:

Indicator species in Damavad Mt and Lar National park

پستانداران:

پلنگ ایرانی (Persian Leopard (Panthera pardus saxicolor)

(در معرض خطر براساس لیست سرخ IUCN و حمایت شده)

پلنگ یکی از زیرک ترین و قدرتمندترین گربه سانان است که برخلاف یوز که جثه کشیده و باریک و اندام لاغری دارد، دارای جثه ای تنومند و توپر میباشد با دست و پاهایی کوتاه و خالهایی گل مانند و توخالی. پلنگ ایرانی بزرگترین زیرگونه یا نژاد پلنگ در دنیاست و متاسفانه تعداد آن در حدود کمتر از ۵۰۰ قلاده برآورد شده است!

وضعیت فعلی:

متاسفانه شکار بی رویه کل و بز و قوچ و میش توسط انسان سبب شده که پلنگها در اثر گرسنگی به روستاها نزدیک شده و اقدام به صید چهارپایان اهلی نمایند که همین تعارض باعث آغشته کردن لاشه حیوانات به مواد سمی توسط روستاییان و مرگ پلنگ شده است، علاوه بر معضل تعارض، شکار غیر مجاز و تصادف با اتومبیل جمعیت این گونه نادر را به شدت کاهش داده و در بعضی از مناطق به کلی نابود کرده است.

نقش پلنگ در طبیعت: گوشتخواران در راس هرم غذایی قرار دارند و نقش مهم آنها کنترل جمعیت گیاهخواران است، پلنگها با از بین بردن حیوانات پیر و ضعیف در ارتقاء سلامت در جمعیتهای گیاهخواران نقش عمده ای دارند.

خرس قهوه ای (Brown Bear (Ursus arctos)

خرس بزرگترین گوشتخوار ایران است که در حقیقت همه چیز خوار است و گیاهان بیشترین درصد رژیم غذایی آنها را تشکیل می دهند. رژیم غذایی آن شامل گوشت (مردار، ماهی، حشرات، مهره داران کوچک، و گاه دامهای اهلی و ...) عسل، میوه و ریشه و دانه و جوانه گیاهان است. یکی از مهم ترین رفتارهای خرسهای قهوه ای، خوابیدن آنها در فصلهای سرد سال است که به آن خواب زمستانی گویند.

وضعیت فعلی:

از منظر جهانی جمعیت این گونه در رده تهدید LC قرار دارد که به معنای کمترین نگرانی است و در ایران جمعیت به نسبت مناسبی دارد اما طی سالهای اخیر به شدت رو به کاهش بوده است. تازه ترین مقالات منتشر شده توسط اتحادیه جهانی حفاظت (IUCN) نشان می دهد که شکار غیرمجاز، استفاده دارویی از اعضای بدن

خرس، کمبود مواد غذایی بویژه در فصل پاییز در برخی زیستگاه‌ها و تخریب زیستگاه، چهار عامل اصلی تهدید خرس قهوه‌ای در ایران است.

نقش خرس در طبیعت

خرس‌ها را یکی از باغبانان طبیعت می‌نامند، آنها با خوردن میوه‌های جنگلی و کوهستانی و دفع و پخش هسته‌های آنها در سطح جنگل و کوهستان، به تجدید حیات درختان کمک می‌کنند.

کل و بز (Wild Goat)(Capra aegagrus)

(حمایت شده و شاخص)

نام دیگر کل و بز (پازن) است. هنگام بالا رفتن و پریدن پازن‌ها از صخره‌ها صدا ایجاد می‌شود به همین سبب به آنها پازن می‌گویند. کل و بز سلطان صخره‌ها هستند تقریباً هیچ حیوان دیگری نمی‌تواند مثل آنها روی صخره‌ها حرکت کند و پایین نیفتد. پاهای کوتاه و سنگین بودن قسمت جلویی بدن و ساختمان خاص سم‌ها باعث می‌شود پازن‌ها در هنگام بالا رفتن و پریدن از روی صخره‌ها به خوبی تعادل خود را حفظ کنند و از مناطق صعب‌العبور بالا روند.

نقش پازن در طبیعت

پازن‌ها طعمه‌های بسیار مناسبی برای گوشتخواران به شمار می‌روند و اگر جمعیت آنها کم شود، نسل گوشتخواران منقرض خواهد شد.

مناسفانه کل و بزها با جثه نسبتاً بزرگ یکی از جانوران مورد علاقه شکارچیان هستند تا جایی که جمعیت آنها مانند بقیه سم‌داران ایران در حال کم شدن است.

پرندگان

هما: lammergeier (Gypaetus barbatus)

(در خطر انقراض و حمایت شده)

هما از بزرگترین پرندگان شکاری ایران بوده (طول بدن ۱۰۵ تا ۱۲۵ و طول دو سر بال ۲۳۵ تا ۲۷۵ سانتی‌متر)، بزرگ و کند حرکت‌اند. دارای بالهایی دراز و پهن با ۵ انگشت بلند و مشخص. بدلیل شکل خاص دم (در جوانها گرد و در بالغ‌ها لوزی شکل)، داشتن سبیل و جثه بزرگ در هنگام پرواز با گونه‌های دیگر اشتباه نمی‌شود.

جایگاه هما در ادبیات فارسی:

هما جایگاه برجسته ای در ادبیات ایران زمین داشته و بسیاری از شاعران از هما به عنوان پرنده خوشبختی و سعادت یاد کرده اند. نقش این پرنده در کنده کاریها و برخی از سر ستون های پارسه (تخت جمشید) نیز پیداست. نماد و نام هواپیمایی ملی ایران نیز از این پرنده گرفته شده است.

نقش هما در طبیعت:

هما و به طور کلی کرکس ها رفتگران طبیعت هستند. آنها با تغذیه از لاشه ها طبیعت را پاکسازی می کنند. در دستگاه گوارش کرکس ها، آنزیم هایی وجود دارد که غذا را ضد عفونی می کند. هما از محدود لاشخوران پاکسازان طبیعت است که علاقه فراوانی به مغز استخوان دارد و برای به دست آوردن این ماده مقوی قطعات بزرگ و سنگین استخوان را با چنگال یا نوک بزرگ خمیده اش به آسمان میبرد و روی سنگ می اندازد و سپس فرود می آید و مغز و تکه استخوان ها را می بلعد.

عقاب طلایی: (golden eagle)(Aquila chrysaetos)

عقاب طلایی از فراوان ترین عقابهای ایران می باشد که متاسفانه طی سالهای گذشته در خطر انقراض قرار گرفته است. این عقاب بزرگ جثه (طول بدن ۸۰ تا ۹۳ و طول دو سر بال ۱۹۰ تا ۲۲۵ سانتی متر است) دارای بالهای پهن و بلندی است که روی هر یک از آنها شش شاهپر مانند انگشت به نظر میرسد.

وضعیت فعلی:

حیواناتی که در راس هرم غذایی (مانند عقاب طلایی) هستند، در برابر سموم انسان ساخت و تخریب محیط زندگی خود حساس ترند. به همین سبب اگر تعداد آنها در یک منطقه بیشتر باشد نشانه سالم و پایدار بودن آن زیست بوم است.

به دلیل تلاش هر روزه برای شکار، بی تجربه بودن پرندگان نابالغ، تخریب زیستگاه برای ساخت و سازهای انسان، آلودگی و.... آمار مرگ و میر عقاب ها در ایران بسیار بالاست.

نقش عقاب طلایی در طبیعت:

عقاب طلایی، به عنوان گونه ای که در راس هرم غذایی است در کنترل جمعیت طعمه های خود در طبیعت نقش مهمی دارد. این پرنده جمعیت برخی گونه هایی را که نقش آفت دارند (انواع موش و...)، کنترل می کند تا ارکان طبیعت پایدار بمانند.

کبک دری: (Caspian snowcock)(Tetraogallus caspius)

(شاخص و حمایت شده)

کبک دری پرنده ای بزرگ جثه از خانواده ماکیان و از گونه های شاخص مناطق کوهستانی است. آشیانه این گونه در ارتفاع بالاتر از ۳۵۰۰ متر و در لبه ی صخره ها به گونه ای ساخته می شود که به وسیله تخته سنگ ها محصور و از دید پرندگان شکاری و نفوذ آب باران محفوظ است. کبک دری گونه ای است که به سرمای سخت زمستان خو گرفته و به ندرت مهاجرت می کند. جفتیابی اواسط دی تا اواخر بهمن بوده و از اسفند ماه به صورت جفت جفت دیده می شوند.

وضعیت فعلی:

ساخت و سازهای بی رویه و احداث جاده ها باعث تخریب و در دسترس قرار گرفتن بسیاری از زیستگاههای کوهستانی کشور شده است، از طرفی همزمانی ورود عشایر و دامداران مهاجر با آشیانه سازی و جوجه آوری این پرنده در منطقه لار موجب اشغال و کاهش امنیت زیستگاه شده که در پی آن به دام افتادن جوجه ها و بالغین را به همراه دارد.

نقش کبک دری در طبیعت

کبک دری با خوردن دانه های گیاهی به خصوص دانه های درخت ارس (سرو) کوهی و دفع دانه ها به پراکندگی و رشد گیاهان در مناطق صخره ای کمک می کند. بذر بسیاری از گیاهان پس از عبور از دستگاه گوارش حیوانات برای جوانه زنی آماده می شوند.

خرندگان:

افعی لطیفی (دماوندی) نام علمی (Montivipera latifii) نام انگلیسی: Latifi's Viper

در معرض خطر انقراض

این افعی که نام خود را از مرحوم دکتر محمود لطیفی (بنیانگذار و پیشرو در شناسایی و نامگذاری مارها در ایران) به ارث برده است، مختص مناطق کوهستانی و بومی ایران بوده و تنها در بخشی از رشته کوه البرز، بویژه در دره لار، حضور دارد. این مار بواسطه سر مثلثی شکل، دم کوتاه و طرح و رنگ منحصر بفرد به سادگی از سایر مارهای این منطقه قابل تشخیص است. طول بدن این مار به ۸۰ سانتیمتر میرسد.

این افعی زنده زاست یعنی به خاطر اقلیم سرد تخمها را در بدن حمل میکند و تخم ها در داخل بدن مادر تفریخ شده و نوزادان به دنیا می آیند.

این افعی کوهزی از نظر طرح بسیار جالب توجه بوده و به دو شکل خالدار و خط دار مشاهده می شود، که در نوع خود منحصر بفرد است.

بر خلاف آنچه در مورد مارهای سمی تصور می شود، این مار به شدت خجالتی بوده و از انسان دوری میکند و تنها در زمان غافلگیر شدن اقدام به دفاع از خود میکند. غالب گزش هایی که توسط این گونه گزارش شده، ناشی از بی احتیاطی علف چین ها و کوهنوردان و بردن ناگهانی دست به زیر بوته ها بوده است.

وضعیت فعلی:

این گونه از لحاظ معیارهای جهانی در طبقه "در معرض خطر انقراض" بوده و جمعیت های آن به شدت رو به کاهش است.

افعی البرزی، نام علمی Vipera ebneri، نام انگلیسی: Ebneri's Viper

آسیب پذیر و حمایت شده

افعی البرزی کوچکترین افعی ایران بوده و مختص مناطق کوهستانی و منحصر به کشور ایران است و منطقه دماوند از زیستگاه های اصلی آن به شمار می رود. این مار بواسطه جثه نسبتاً کوچک، سر مثلثی شکل، دم کوتاه و طرح و رنگ متفاوت از سایر مارهای منطقه قابل تشخیص است. طول بدن این مار به ۶۵ سانتیمتر میرسد. این گونه نیز در مقایسه با مارهای غیر سمی، سرعت جایجایی کمی دارد و به هیچ عنوان مهاجم نیست. افعی البرزی روز فعال است و در زیر سنگهای متوسط تا بزرگ و همچنین بوته هایی مانند گون به استراحت و شکار حشرات و جوندگان کوچک می پردازد.

افعی قفقازی

نام علمی Agkistrodon intermedius caucasicus
نام انگلیسی: Caucasian Pitviper

تنها افعی ایران است که دارای گیرنده گرماست. این مار برای ترساندن دشمن انتهای دم خود را با سرعت زیاد تکان میدهد اما صدایی تولید نمی کند. این افعی تنها عضو زیرخانواده کروتالینه (Crotalinae) در ایران می باشد که افعی های دنیای جدید یا افعی های حفره دار (Pit vipers) نام دارند. علت این نامگذاری وجود حفره ای بین چشم و بینی است که پر از حسگرهای گرمایی می باشد که قادر به رد یابی طعمه از طریق گرما(امواج فرو سرخ یا مادون قرمز) می باشند. این افعی ریز نقش و کوچکی است که بسیار عصبی و مهاجم می باشد، حداکثر طول آن ۶۷ Cm و رنگ آن قهوه ای مایل به خاکستری یا قهوه ای مایل به قرمز با رگه های سفید عرضی می باشد و یک خط طولی تیره از پشت چشم تا گوشه لب ممتد شده است. پولکهای روی سر هم برخلاف اعضای خانواده وایپریده بزرگ و متقارن است. این مار در پارک ملی لار فراوانترین جمعیت و گسترده ترین پراکنش را در مقایسه با بقیه مارها دارد.

ماهی ها

ماهی قزل آلی خال قرمز (نماد جانوری استان تهران) نام علمی *Salmo trutta fario*

نام انگلیسی *Brown trout*

به این ماهی قزل آلی نهري نیز گفته میشود و در قسمتهای علیای رودخانه ها و در دریاچه های مرتفع و در محیطی که دارای اکسیژن فراوان و غذای کافی است، زندگی میکند. قزل آلی خال قرمز منحصرأ گوشتخوار است و از حیوانات کوچک آبی وحشراتی که به آب سقوط میکنند، تغذیه میکند. فصل تخم‌ریزی این ماهی در پاییز است و تخم‌ریزی آن در نقاط کم عمق آب در مبدا رودخانه و در جریان های مناسب انجام میشود.

وضعیت ماهی قزل آلی خال قرمز در پارک ملی لار:

شمار قابل توجه عشایر در این منطقه اثرات نامطلوبی بر صید و بستر رودخانه داشته است. صید تابستانه نیز یکی دیگر از مشکلات پارک ملی لار است؛ چراکه در هر تابستان به‌طور متوسط ۱۰هزار پروانه صید صادر می‌شود، این درحالی است که درباره اثرات صید و صیادی مطالعه دقیقی صورت نگرفته است.

کاهش بارش ها و نزولات سال جاری، ورودی سد لار را دچار نقصان کرده است این امر در شرایط طبیعی منطقه به وضوح پیداست و از سویی این آبخیز محل زندگی یکی از با ارزش ترین گونه های آبی یعنی قزل آلی خال قرمز می باشد که یکی از بکرترین و وسیع ترین زیستگاههای این گونه در سطح کشور است.

نقش ماهیان آزاد در طبیعت

با تغذیه از بی مهرگان، حشرات و ماهی های دیگر به تعادل جمعیت آنها در آب کمک می کند.

گیاهان:

سبزآب دماوندی

نام علمی *Veronica aucheri*

گونه ای است بومی ایران و انحصاری ارتفاعات آلپی البرز که بین ۳۰۰۰ تا ۴۸۰۰ متر بالاتر از سطح دریا رشد میکند. روی صخره ها و سنگریزه ها میروید و بیشتر در دماوند دیده میشود. این گونه رکورددار بالاترین حد ارتفاعی است که گیاهان در کوههای ایران میتوانند رشد کنند که حدود ۴۸۰۰ متر است. در ماه تیر و مرداد گل میدهد.

وضعیت فعلی:

گونه ای در معرض خطر انقراض است و مهمترین عامل تهدید کننده، تغییرات اقلیمی و گرم شدن هواست.

زنبق دماوندی

نام علمی *Iris barnumae*

این گونه بومی ایران بوده در ارتفاعات نیمه آلبی البرز مرکزی میروید و بیشتر در نواحی بادخیز، در کنار گونه های بالشتکی مثل گون و اسپرس کوهی دیده میشود. دامنه ارتفاعی از ۲۵۰۰ تا ۳۷۰۰ متر بوده و در خردادماه گل میدهد. یکی از بزرگترین و زیباترین زنبقهای ایران است.

مهمترین عوامل تهدید:

تخریب زیستگاه، چیده شدن گل ها به علت زیبایی توسط انسان و چرای بیش از حد دام که مانع گرده افشانی و غنچه دهی گلها شده ، سبب کاهش جمعیت این گونه منحصر بفرد می شود.

اگر چه امروزه این زیبایی های بی نظیر باعث گسیل شدن هزاران نفر برای تفرج و سیاحت از این موهبت الهی و طبیعی می شود ، ولی بسیاری از این گردشگران به جای دیدن و لذت بردن و تأمل کردن در راز خلقت گل ، به چیدن این زیبایی ها دست زده و یا بهتر بگوییم به تخریب آنها می پردازند

خشخاش طناز

نام علمی *Papaver bracteatum*

از خشخاشهای بزرگ و زیبای جهان است و در ایران ترکیه و قفقاز پراکنش دارد اما در اطراف دماوند دشت متراکمی از این گونه دیده میشود که منحصر به فرد است. در ارتفاعات ۱۷۰۰ تا ۳۳۰۰ متر البرز پراکنده است و در خردادماه گل میدهد. این گونه به عنوان گیاهی زینتی در اروپا به وفور کاشته میشود.

مهمترین عوامل تهدید:

برای این نمونه نیز مانند زنبق دماوندی تخریب زیستگاه و چیده شدن گلها، از مهمترین عوامل تهدید کننده است. بسیاری از گردشگران به جای دیدن و لذت بردن و تأمل کردن در راز خلقت این گل زیبا ، به چیدن این زیبایی ها دست زده(مانع گرده افشانی و غنچه دهی گلها شده) و یا بهتر بگوییم به تخریب آنها می پردازند.

هزارخار هرازی

نام علمی *Cousinia harazensis*

این گونه بومی دماوند بوده و پراکنش جغرافیایی بسیار محدودی دارد. در ارتفاعات ۳۰۰۰ تا ۴۰۰۰ متر دماوند میروید. گونه ای سرما دوست بوده و نقش مهمی در ترکیب جوامع گیاهی اکوسیستم های آلپی این ناحیه دارد. در معرض خطر انقراض است و عوامل تهدید کننده آن تغییرات اقلیمی و چرای بی رویه می باشد.

منابع :

- فرهنگنامه حیات وحش ایران (مهره داران) / جمعی از نویسندگان، تهران انتشارات طلایی ۱۳۸۸
- راهنمای پستانداران ایران / هوشنگ ضیایی / تهران کانون آشنایی با حیات وحش، ۱۳۸۷
- جزوه لیست طبقه بندی حفاظتی پرندگان / گردآوری موسسه پرندنگری طرلان
- پایان نامه کارشناسی، بررسی وضعیت زیستی کبک دری در ایران، یاسمین یوسفی تودشکی
- فصلنامه خبری، آموزشی و اطلاع رسانی آبی پروری (تابستان ۱۳۸۶) (مدیریت فنی و امور آبی پروران شیلات ایران)
- مصاحبه دکتر ایرج هاشم‌زاده، متخصص ژنتیک ماهی در نشست هم‌اندیشی حفاظت از قزل‌آلای خال‌قرمز پارک ملی لار / روزنامه همشهری / دوشنبه ۱۱ آذر ۱۳۹۲ / کد مطلب: ۲۴۰۸۴۵
- مصاحبه رئیس اداره محیط زیست طبیعی اداره کل حفاظت محیط زیست استان تهران / سلامت نیوز / ۲۳/۰۴/۱۳۹۳، کد خبر: ۱۱۵۷۱۱
- گل های وحشی کوه های ایران، نویسنده: دکتر جلیل نوروزی
- کتاب پرندگان شکاری ایران، نویسنده: پرویز بختیاری